

Avgustina Hajdić
Filozofski fakultet u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV, 2
HR-23000 Zadar

ЕДНО ПРАШАЊЕ ОД СИНТАКСАТА НА ГЛАГОЛСКИОТ ПРИЛОГ ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Авторката на статијата го разгледува едно од прашањата (реализација на дејствата изразени со глагол-предикат и глаголски прилог и поврзани во сложена реченична конструкција; поврзување на дејствата изразени со глагол-предикат и глаголски прилог со (не)идентичен субјект; употреба на глаголскиот прилог) што се однесуваат на синтаксата на глаголскиот прилог во современиот македонски јазик, а тоа е видската вредност на глагол-предикат која го одредува временскиот однос на дејствата изразени со глагол-предикат и глаголски прилог и поврзани во сложена реченична конструкција.

Низ примери од современата македонска книжевност (поеизија, роман, расказ, есеј) и од македонскиот печат (весници и списанија), авторката на статијата анализира и утврдува три постоечки временски односи:

1. истовременост
2. претходност
3. последователност

за да заклучи дека во дефиницијата на глаголскиот прилог (т.е. »Обично се вели дека глаголскиот прилог покажува дејство кое се врши едновременно со дејството изразено со личната глаголска форма во реченицата«) (истакнала авторката на статијата), зборовите обично и едновременно треба да се истакнат зашто истовременоста, наспротив претходноста и последователноста, е само *повообичаен* временски однос, но *не и единствен*.

1. Меѓу прашањата сврзани за синтаксата на глаголскиот прилог во современиот македонски јазик (реализација на дејствата изразени со глагол-предикат и глаголски прилог и поврзани во сложена реченична конструкција; поврзување на дејствата изразени со глагол-предикат и глаголски прилог со (не)идентичен субјект; употреба на

глаголскиот прилог) спаѓа и прашањето за видската вредност на глаголот-предикат која го одредува карактерот на временскиот однос на дејствата изразени со глагол-предикат и глаголски прилог и поврзани во сложена реченична конструкција.

2. Она што го наметнува прашањето за видската вредност на глаголот-предикат е првиот дел на дефиницијата за глаголскиот прилог, т.е. »Обично се вели дека глаголскиот прилог покажува дејство што се врши едновременно со дејството изразено со личната глаголска форма во реченицата.« (Б. Конески 1981:447, т.370) (истакнала авторката на статијата).

3. Кога станува збор за видската вредност на глаголот-предикат, да истакнеме дека се можни овие релации:

1. истовременост
  - а) целосна
  - б) делумна
2. неистовременост (редоследност)
  - а) претходност
  - б) последователност

3.1. Истовременост. Под поимот истовременост се подразбира временски однос во кој дејствата (изразени со глагол-предикат и глаголски прилог и поврзани во сложена реченична конструкција) се вршат наспоредно, »барем извесно време«. (Г. Шокларова 1990:12).

Истовременоста може да биде:

3.1.1. Целосна (ја изразуваат оние сложени конструкции чиешто подреден дел е експлицитно изразен со гласоски прилог, а чиешто надреден дел, изразен со финитна глаголска форма, е глагол од не-свршен вид).

На пример:

1. Мажите и жените стоејќи (додека стоеја) и' се чудеа на бескрајната рамнина (ГТ 20).
2. Потпевнувајќи (додека потпевнуваше) некоја весела песна, Зурло се враќаше во својата куќа (ЧЖ 12).
3. ... а жените и девојките одеа зад нив, обсрнувајќи се (додека се обсрнуваа) кон нивата (ГТ 37).
4. прашува (прашуваше) татко ми кршејќи го (додека го крши/кршеше) во залаци лебот (ДП 8).
5. половина вечер се отворам (се отворав) фрлајќи ја (додека ја фрлам/фрлав) шминката, умората своја (ДП 22).

6. ... следејќи ги (додека ги следат/следеа) од слика до слика чекорите и збоорите на еден постар уметник, живо се восхитуваат (се восхитуваа) (КБ 17).
7. ... седнува (седнуваше) подалеку од нас ... прегрнувајќи си ги (додека си ги прегрнува/прегрнуваше) колената (СД 39).
8. Лежејќи (додека лежела) ... ја дела (ГТ 233).

Примериве покажуваат дека:

1. Глаголскиот прилог е во позиција пред (пример 1, 2, 6, 8) или по (пример 3–5, 7) глаголот-предикат;

2. Овие конструкции обично се однесуваат на минатото;

3. Глаголот-предикат е искажан со формите, главно, на *минатите* времиња:

а) *минато определено несвршено време* (примери 1–6)

б) *сегашно време* (примери 4–7) (како варијанта на *минатото определено несвршено време*)

в) *минато неопределено несвршено време* (пример 8);

4. При експликацијата, на аспектуален план, глаголскиот прилог се искажува со глагол од несвршен вид, а на ниво на граматичкото време, согласно со формите на глаголот-предикат, се искажува со формите на *минатото определено несвршено време* (примери 1–7), или на *минатото неопределено несвршено време* (пример 8).

5. При експликацијата, кога глаголот-предикат е искажан со форма што изразува посведченост (*минато определено несвршено време*), тогаш и глаголскиот прилог се искажува со форма што изразува посведченост (*минато определено несвршено време*) (примери 1–7), а кога глаголот-предикат е искажан со форма што изразува прекажаност (*минато неопределено несвршено време*), тогаш и глаголскиот прилог се искажува со форма што изразува прекажаност (*минато неопределено несвршено време*) (пример 8);

6. Дејството на глаголот-предикат и на глаголскиот прилог е искажано со несвршен, траен глагол (пример 1, 4–6, 8);

7. Целосна истовременост се постигнува и тогаш кога едното од дејствата е искажано со повторлив глагол (пример 2–3, 7).

3.1.2. Делумна (ја изразуваат оние сложени конструкции во кои глаголскиот прилог кондензира значење на глагол со процесуална содржина, а глаголот-предикат е глагол од свршен вид).

На пример:

1. На два пати застава до него, збивајќи (додека го збиваше) и ширејќи го (додека го ширеше) американското палтенце (ГТ 66–67).
2. ... гавазот Муарем ... длабоко му се поклонил на господарот,

- правејќи (додека правеше) темане (ПС 25).
3. Истрчав угоре до манастирот, скокајќи (додека скокав) меѓу камењата и гуштерите (СД 26).
  4. ... извика високо тој паѓајќи (додека паѓаше) се' повеќе в оган... (ЧК 271).
  5. Само додаде, подавајќи ми ја (додека ми ја подаваше) својата мека и влажна рака (ЧК 297).
  6. Чекорејќи (додека чекорев) се најдов на улица (ПБ 93).
  7. Играјќи (додека играл) со децата тој се нашол до тројца мажи (ПБ 121).

Примериве покажуваат дека:

1. Глаголскиот прилог е во позиција пред (примери 6–7) или по (пример 1–5) глаголот-предикат;
2. Овие конструкции се однесуваат на минатото;
3. Глаголот-предикат е искажан со формите на *минатите* времиња:
  - а) *минато определено свршено време* (примери 1–6)
  - б) *минато неопределено свршено време* (пример 7);
4. При експликацијата, на аспектуален план, глаголскиот прилог се искажува со глагол од несвршен вид, а на ниво на граматичкото време, се искажува со формите на *минатото определено несвршено време* (пример 1–6) или на *минатото неопределено несвршено време* (пример 7);
5. При експликацијата, кога глаголот-предикат е форма што изразува посведоченост (*минато определено свршено време*), тогаш и глаголскиот прилог се искажува со форма што изразува посведоченост (*минато определено несвршено време*) (пример 1–6), а кога глаголот-предикат е искажан со форма што изразува прекажаност (*минато неопределено свршено време*), тогаш и глаголскиот прилог се искажува со форма што изразува прекажаност (*минато неопределено несвршено време*) (пример 7);
6. Дејството на глаголскиот прилог е искажано со несвршен, траен глагол (пример 1–7);
7. Истовременоста на вршењето на глаголските дејства се однесува (опфаќа) на еден момент (отсек) од траењето на дејството означено со глаголскиот прилог.« (К. Конески 1989:100, т. 2.1.1.).

3.2. Неистовременост (редоследност). Под поимот неистовременост (редоследност) се подразбира »временски однос во кој два (или повеќе) настани се случуваат во различно време и притоа едниот настан му претходи или му следува на другиот настан на замишлената временска оска.« (Г. Шокларова 1990:67) (истакнала авторката на статијата).

3.2.1. Претходност. Ако »временскиот однос се определува од гледна точка на настанот што претходи, таквиот вид временски однос го нарекуваме претходност (антериорност).« (Г. Шокларова 1990:67) (истакнала авторката на статијата).

3.2.1.1. Претходност изразуваат »сложените конструкции чијшто подреден дел, експлицитно изразен со глаголски прилог, претставува трансформа на реченична конструкција, чијшто предикат има значење на глагол од свршен вид.« (Г. Шокларова 1990:84, т. 2.1.).

На пример:

1. ... оставајќи ги (откако ги оставија) бовчите среде двор, претрчаа до куќата на Мурцови (ГТ 16).
2. ... сеќавајќи ја (откако ја сети) жртвата, одеднаш затрепери (ГБ 38).
3. И оставајќи (откако остави) пет сирачиња,
...
таа својата слабост
ја плати со својата младост (КБ1 293).
4. ... Григор Прличев, ослободувајќи се (откако се ослободи) од грчкото влијание, ја пригрна бугарштината (КБ2 63).
5. Презентирајќи (откако презентира) низа документи од »досието«, тој истакна ... (НМ 3).
6. Напуштајќи го (откако го напушти) конгресот, Рацин доживува/доживеја голема одисеја (КЖ 2).
7. Соопштувајќи (откако соопштиле) дека водениците се армиски засолништа, селото го поздравиле со оружје (ЈС 217).
8. Оставајќи го (откако го оставил) генералот Луков во неговата самоувереност и насмевнатост, Таткото го прибрал пликото (ЧК 384).
9. Оценувајќи ја (откако ќе ја оцени/ја оцени) потребата да создаде нова верзија на првиот македонски роман, Јаневски во својата кратка предговорна белешка ќе забележи/забележи ... (СГ 29).

Примериве покажуваат дека:

1. Глаголскиот прилог е во позиција пред глаголот-предикат;
2. Овие конструкции се однесуваат на минатото;
3. Глаголот-предикат е искажан, главно, со формите на *минатите* времиња:
  - а) *минато определено свршено време* (примери 1–5)
  - б) *сегашно време* (како варијанта на *минатото определено свршено време*) (пример 6)
  - в) *минато неопределено свршено време* (примери 7–8)

г) *идно свршено време* (како варијанта на *минатото определено свршено време*) (пример 9);

4. При експликацијата, на аспектуален план, глаголскиот прилог се искажува со глагол од свршен вид, а на ниво на граматичкото време, согласно со формите на глаголот-предикат, се искажува со формите на *минатото определено свршено време* (пример 1–6, 9) или *минатото неопределено свршено време* (пример 7–8);

5. При експликацијата, кога глаголот-предикат е искажан со форма што изразува посведоченост (*минато определено свршено време*), тогаш и глаголскиот прилог се искажува со форма што изразува посведоченост (*минато определено свршено време*) (примери 1–6, 9), а кога глаголот-предикат е искажан со форма што изразува прекажаност (*минато неопределено свршено време*), тогаш и глаголскиот прилог се искажува со форма што изразува прекажаност (*минато неопределено свршено време*) (примери 7–8).

3.2.2. Последователност. Под поимот последователност подразбираме »временски однос во кој настанот изразен во подредениот дел му следува на настанот изразен во надредениот дел« (Г. Шокларова 1990:98) (истакнала авторката на статијата), односно дејството во подредениот дел се извршува откако ќе се врши или изврши дејството во надредениот дел.

3.2.2.1. Последователност изразуваат »сложените конструкции со глаголски прилог, во кои глаголскиот прилог е трансформа на делот што следува, во случајов, на надредениот дел, а подредениот дел, изразен со финитна глаголска форма, е делот што претходи.« (Г. Шокларова 1990:104).

На пример:

1. ... паднал (откако паднал) повлекувајќи ја (ја повлекол) и девојката со себе (ЈС 176).
2. ... се удира (откако се удира/удри) по образите и се штипе по разголените места, обидувајќи се (се обидува) да се разбуди (ГТ 291).
3. ... можеби ќе си пријдат (откако/кога ќе си пријдат) со Богдановото девојче, ... узнавајќи се (ќе се узнаат) од душа такви (КБ 43).

Примериве покажуваат дека:

1. Глаголскиот прилог е во позиција по глаголот-предикат;
2. Овие конструкции се однесуваат на минатото (примери 1–2) и на иднината (пример 3). Конструкцијата што се однесува на иднината, т.е. примерот 3, има »модално значење«. (Г. Шокларова

1990:106, т. 2.1.);

3. Глаголот-предикат е искажан со:

а) *минато неопределено свршено време* (пример 1)

б) *сегашно време* (како варијанта на *минатото определено свршено време*) (пример 2)

в) *идно свршено време* (пример 3);

4. При експликацијата, на аспектуален план, глаголскиот прилог, се искажува со глагол од свршен вид (примери 1, 3) и несвршен вид (пример 2), а на ниво на граматичкото време, согласно со формите на глаголот-предикат, се искажува со формите на *минатото неопределено свршено време* (пример 1), на *сегашното време* (пример 2) и на *идното свршено време* (пример 3);

5. При експликацијата, кога глаголот-предикат е искажан со форма што изразува посведоченост (*минато определено свршено време* и *идно свршено време*), тогаш и глаголскиот прилог се искажува со форма што изразува посведоченост (*минато определено свршено време*, пример 1 и *идно свршено време*, пример 3), а кога глаголот-предикат е искажан со форма што изразува прекажаност (*минато неопределено свршено време*), тогаш и глаголскиот прилог се изразува со форма што изразува прекажаност (*минато неопределено свршено време*) (пример 1).

Во заклучокот ќе истакнам дека во дефиницијата на глаголскиот прилог (види т. 2), зборот обично е од важност, зашто, како што покажав низ статијава, истовременоста, имајќи ја предвид видската вредност на глаголот-предикат, *не е единствениот* временски однос меѓу дејствата искажани со глагол-предикат и глаголски прилог. Истовременоста, наспротив претходноста и последователноста, е само *повообичаен* временски однос.

Литература

Конески, Блаже, *Граматика на македонскиот литературен јазик*, I и II дел, Скопје 1981.

Конески, Кирил, *Од синтаксата на глаголскиот прилог во македонскиот јазик*, *Годишен зборник на Филолошкиот факултет во Скопје*, 15 (1989), стр. 99–116.

Шокларова-Љоровска, Германија, *Семантика на временските односи во македонскиот јазик во споредба со полскиот јазик*, Скопје 1990.

Книжевни извори

ГГ Ташко Георгиевски, *Рамна земја, Куќа под калето*, Скопје 1984.

ДЛ Лилјана Дирјан, *Пелин поле*, Скопје 1989.

- ЃБ Богомил Ѓузел, *Празен простор*, Прилеп 1982.
ЈС Славко Јаневски, *Тврдоглави*, Скопје 1987.
КБ Блаже Конески, *Лозје*, Скопје 1981.
КБ1 Блаже Конески, *Поезија*, Скопје 1981.
КБ2 Блаже Конески, *За литературата и културата*, Скопје 1981.
КЖ *Културен живот* 5–6/1989.
НМ *Нова Македонија*, 1996.
ПБ Божин Павловски, *Миладин од Кина*, Скопје 1985.
ПС2 Стале Попов, *Толе Паша*, Скопје 1987.
СГ Георги Старделов, *Искусва*, Скопје 1987.
СД Димитар Солев, *Црно огледало*, Скопје 1985.
ЧЖ Живко Чинго, *Пасквелија*, Скопје 1968.
ЧК Коле Чашуле, *Простум*, Скопје 1984.

Jedno pitanje iz sintakse glagolskog priloga u suvremenom makedonskom jeziku

Sažetak

Autorica članka razmatra jedno od pitanja (realizacija radnja izraženih glagolom-predikatom i glagolskim prilogom i povezanih u složenu rečeničnu konstrukciju; povezivanje radnja izraženih glagolom-predikatom i glagolskim prilogom s (ne)identičnim subjektom; uporaba glagolskog priloga) koja se odnose na sintaksu glagolskog priloga u suvremenom makedonskom jeziku, a to je vid-ska vrijednost glagola-predikata koja određuje karakter vremenskog odnosa radnja izraženih glagolom-predikatom i glagolskim prilogom i povezanih u složenu rečeničnu konstrukciju.

Kroz primjere iz suvremene makedonske književnosti (poezija, roman, pripovijetka, esej) te makedonskog tiska (novine i časopisi), autorica članka analizira i utvrđuje tri postojeća vremenska odnosa:

1. istovremenost
2. prijevremenost
3. poslijevremenost,

da bi u zaključku istakla da se u definiciji o glagolskom prilogu (t.j. »obično se kaže da glagolski prilog pokazuje radnju koja se vrši istovremeno s radnjom izraženom ličnim glagolskim oblikom u rečenici«) (istakla autorica članka), riječi *obično* i *istovremeno* trebaju istaći, jer istovremenost, nasuprot prijevremenosti i poslijevremenosti, jest samo *uobičajeniji* vremenski odnos, ali ne i jedini.

A question of the syntax of the present participle in the contemporary Macedonian language

Summary

The author of the article considers one of the questions (realization of the actions expressed by a verb-predicate and a present participle and connected in a complex sentence construction; connecting of the actions expressed by a verb-predicate and a present participle with an identical/non-identical subject; use of the present participle) which refer to the syntax of the present participle in the contemporary Macedonian language, and that is the aspect of the verb-predicate which determines the character of the temporal relations of the actions expressed by a verb-predicate and a present participle and connected in a complex sentence construction.

Through examples extracted from the contemporary Macedonian literature (poetry, novel, short story, essay) and the Macedonian print (newspapers and magazines), the author of the article analyses and admits three existing temporal relations:

- 1) simultaneity
- 2) precedence
- 3) succession.

In the conclusion, the author of the article gives her opinion that in the definition of the present participle (i.e. »It is usually said that the present participle expresses an action which goes on simultaneously with the action expressed by a personal verb form (a finite verb) in the sentence«) (the words are underlined by the author of the article), the words *usually* and *simultaneously* should be emphasised, because the simultaneity, opposite to the precedence and the succession, is only a *more usual* temporal relation, but not the only one.

Ključne riječi: glagolski prilog, sintaksa, makedonski jezik

Key words: present participle, syntax, Macedonian language